

Lietz, Natalia

Teoretyczne i metodologiczne założenia koncepcji nauki Stanisława Staszica w ujęciu Bogdana Suchodolskiego

Rozprawy z Dziejów Oświaty 45, 101-105

2006

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

NATALIA LIETZ

TEORETYCZNE I METODOLOGICZNE ZAŁOŻENIA KONCEPCJI NAUKI STANISŁAWA STASZICA W UJĘCIU BOGDANA SUCHODOLSKIEGO

Podjmując problematykę dotyczącą teoretycznych i metodologicznych założeń koncepcji nauki Stanisława Staszica w ujęciu Bogdana Suchodolskiego, należy przedtem przypomnieć, że potężny dorobek naukowy pozostawiony przez Suchodolskiego obejmuje prace poświęcone między innymi teorii wychowania, dydaktyce ogólnej, historii kultury, historii literatury romantycznej, antropologii strukturalnej, edytorstwu filologicznemu, historii oświaty, historii nauki oraz wielu innym dyscyplinom. Co jednak dla nas najistotniejsze w tym momencie, istotną sferę pośród naukowych zainteresowań Suchodolskiego stanowiła podejmowana przezeń refleksja nad życiem i twórczością właśnie Stanisława Staszica.

Suchodolski nie był jedynym, który w czasach PRL – u pisał o Staszicu. Można jednak z powodzeniem stwierdzić, że obok innych autorów piszących o Stanisławie Staszicu w tamtym czasie, pośród których możemy wymienić: Celinę Bobińską (*Szkice o ideologach polskiego Oświecenia*, Wrocław 1952), Tadeusza Mikulskiego (*Uwagi nad „Uwagami” Staszica*, Wrocław 1954), Andrzeja Matuszyka (*U źródeł ideologii taternictwa (o wartościach estetycznych przyrody Tatr w „Ziemiorodztwie Karpatów” Stanisława Staszica)*, Kraków 1985) czy Jana Wysokińskiego (*Szlakiem Stanisława Staszica*, Warszawa 1988), Suchodolski napisał stosunkowo najwięcej.

O Staszicu Suchodolski pisał przede wszystkim w takich książkach jak: *Stanisław Staszic na tle epoki* (Warszawa 1926) czy *Studia z dziejów polskiej myśli filozoficznej i naukowej* (Wrocław 1958), gdzie zamieścił następujące rozdziały jemu poświęcone: *Stanisław Staszic, Staszic jako uczyony, Filozofia historii w „Rodzie ludzkim” Stanisława Staszica*¹ oraz *Filozofia polska w dobie rozkładu*

¹ Artykuł o tym samym tytule został również opublikowany w czasopiśmie: „Myśl Filozoficzna” 1953 nr 3(9) s. 138–173.

*feudalizmu*². Również wiele miejsca Suchodolski poświęcił postaci Stanisława Staszica pisząc wstępy i przedmowy do jego pism, pośród których możemy wymienić takie dzieła Staszica jak: *O nauce, jej znaczeniu i organizacji*, *Pisma filozoficzne i społeczne*, *Ród ludzki czy Być narodowi użytecznym*. Działalność pedagogiczną Staszica Suchodolski omówił również w jednym z artykułów zatytułowanym *Pedagogiczna działalność Stanisława Staszica*, zamieszczonym w numerze drugim czasopisma „Nowa Szkoła” z 1952 roku.

Bogatą twórczość Stanisława Staszica Suchodolski rozważał między innymi pod kątem jego życiorysu, kontekstu historycznego, w jakim przyszło mu egzystować, wyznawanego przezeń światopoglądu w prostej linii wypływającego z podstaw filozoficznych jego myśli, w kontekście jego poglądów społeczno-politycznych, a wraz z nimi w kontekście szerokiej działalności publicznej i płynących z niej zasług. Suchodolski rozpatrywał ją także pod kątem wyznawanych przez Staszica koncepcji pedagogicznych, w aspekcie podejmowanej przez Staszica działalności naukowo-organizacyjnej, a nawet w kontekście samego rozumienia przez niego nauki oraz stosowanej na jej gruncie metodologii.

Nie ulega wątpliwości fakt, że na temat każdego z wyżej wymienionych zagadnień możnaby powiedzieć nieskończenie wiele, chcąc ukazać, jak w twórczości naukowej Suchodolskiego rysowała się postać Stanisława Staszica. Toteż przedmiotem niniejszego studium stanie się analiza problematyki dotyczącej podstawowych założeń teoretycznych naukowej koncepcji Stanisława Staszica w ujęciu Bogdana Suchodolskiego.

Będąc między innymi historykiem nauki, Suchodolski wielokrotnie podejmował analizę postaci Stanisława Staszica pod kątem uprawianej przez niego koncepcji nauki. W swoich pismach Suchodolski wielokrotnie koncentrował się na aspekcie teoretycznym koncepcji nauki wyznawanej przez Stanisława Staszica, a konkretnie na naukowej metodologii oraz jej cechach, a także epistemologii określającej charakter podejmowanych przez Staszica badań naukowych.

Jeśli chodzi o sam sposób przedstawiania nauki przez Stanisława Staszica, to Suchodolski dużo uwagi poświęca koncepcji nauki użytecznej jego autorstwa, wedle której należy wykorzystywać naturalne bogactwa ziemi dla zwiększania produkcji przemysłowej i aktywizowania rozwoju handlu zagranicznego celem zapewniania dobrobytu³. Ale nie tylko. Suchodolski podkreśla również fakt, że Staszic uznawał doniosłą rolę nauki przede wszystkim w walce o materialno-społeczny postęp. To właśnie nauka miała odsłaniać prawa rządzące nie tylko w świecie przyrody, ale i w życiu społecznym poprzez ujawnianie prawdy pozwalającej

² Artykuł o tym samym tytule znajduje się również w czasopiśmie: „Myśl Filozoficzna” 1952 nr 1(3) s. 147–182.

³ Por. Suchodolski B., *Wstęp*, [w:] Staszic S., *Być narodowi użytecznym*, PWN, Warszawa 1976, s. 13.

eliminować wszelkie przesady i likwidować szkodliwe układy panujące w społeczeństwie⁴.

Przy innej okazji Suchodolski zauważa, że postęp naukowy w ujęciu Staszica nie jest czymś autonomicznym wobec społecznej walki podejmowanej przeciwko tendencjom monopolistycznym czy samowoli, ale winien być z nią ściśle związany⁵. Toteż nie dziwi fakt, że wysuwany przez Staszica postulat łączenia naukowych badań z życiem społecznym ma w końcu doprowadzić do rozwiązania takich problemów społecznych epoki⁶, jak chociażby monopolizacja władzy czy niesprawiedliwość społeczna⁷.

Jak mocno podkreśla Suchodolski, poprawna metodologia naukowa w ujęciu Staszica miała przede wszystkim za zadanie wystrzegać się swoistego uwikłania w „więzy nacisku Kościoła i panów”, którym zależałoby na utrzymaniu „pewnych fałszów”. Staszicowska walka o poprawną metodologię naukową stanowiła fragment wielokrotnie podejmowanego przez Staszica sporu toczonego w społeczeństwie z i przeciwko swoistej monopolizacji władzy. Suchodolski podkreśla, że niezmiernie istotnym dla metodologicznej koncepcji Staszica czynnikiem było „odsłanianie wielostronnych powiązań między faktami” jako swoistego „wykrywania sprzecznych czynników rozwoju, wykrywania wzajemnie powodowanych przemian”. Przy tej okazji uwypukla również fakt, że „Staszic celuje właśnie w wyszukiwania wzajemnych zależności między procesami historii. Wskazując zaś na powszechny związek rzeczy i procesów wzbrania się przed sztywnym i dogmatycznym wyodrębnianiem przyczyn i skutków, jak to zazwyczaj czyniono; podkreśla natomiast obustronne oddziaływanie, które przekształcają się wzajemnie i które sprawiają, iż skutki stają się – z kolei – przyczynami”. Według Suchodolskiego, studium Staszica zatytułowane *O ziemiorodztwie Karpatów* stanowi jedną z najlepszych egzemplifikacji zwycięstwa właśnie tej metody, bowiem zawarte w nim geologiczne analizy stają się swoistym studium przemian, w których człowiek wraz z florą i fauną zostają ukazani we wzajemnych zależnościach.

Suchodolski przypomina, że już we wstępie do przekładu *Epok natury* George’a Buffona Staszic przedstawił jedyną słuszną drogę naukowego poznania, wedle której naukowe poznanie w żadnym razie nie powinno mieć charakteru dedukcyjnego, a to z tej prostej racji, że umysł ludzki nie posiada żadnych

⁴ Por. Suchodolski B., *Wstęp*. [w:] Staszic S., *O nauce, jej znaczeniu i organizacji*, PWN, Warszawa 1952, s. 98.

⁵ Por. Suchodolski B., *Wstęp*. [w:] Staszic S., *Pisma filozoficzne i społeczne*, PWN, Warszawa 1954, s. XXII–XXIII.

⁶ Por. Suchodolski B., *dz. cyt.*, s. 66–67.

⁷ Por. *tamże*, s. 68.

wrodzonych wiadomości. Winno mieć, natomiast, charakter czysto empiryczny, gdyż każda myśl podawana jest *de facto* przez zmysły⁸.

Przyglądając się z bliska cechom naukowej metody aplikowanej przez Staszica, Suchodolski podkreśla, że zwalczał on tzw. ducha systematycznego – scholastykę – rozumianego jako wnioskowanie z zasad przyjętych *a priori* o charakterze dogmatycznym jako obowiązujące choć nie sprawdzone, o zabarwieniu fideistycznym, które sprawiało, że, jak stwierdził Staszic w swoich *Uwagach nad życiem Jana Zamojskiego*, „przez lat dwa tysiące ludzie nie myśleli”⁹. Co mocno podkreśla Suchodolski, w swojej metodologii Staszic rozwijał elementy o charakterze materialistycznym – oczywiście w znaczeniu osiemnastowiecznego materializmu – i empirycznym, żądając, by wszelką wiedzę o rzeczywistości czerpać z faktów i precyzyjnych badań krytycznych i weryfikowalnych, a nie ustaleń autorytetów. Jak jednak zastrzega Suchodolski, przyjmując empiryczny charakter poznania, w żadnym wypadku Staszic nie był skrajnym sensualistą, a to z tej prostej racji, że jego zdaniem same dane zmysłowe nie mogły wystarczyć do poznania rzeczywistości, gdyż mogą być one jedynie punktem wyjścia dla pracy umysłu¹⁰. W ogóle, jeśli chodzi o samą rolę i miejsce rozumu w badaniach, to Suchodolski uwypukla mocno podkreślany przez Staszica kult rozumu i monizm, wedle założeń którego tylko i wyłącznie rozum badający zdolny jest dotrzeć i poznać przyczyny wszystkich rzeczy¹¹. Ale nie tylko. Suchodolski określa również Staszica jako „zarliwego obrońcę prawa rozumu do badań i śmiałych wniosków”¹², konsekwentnie zwalczającego scholastykę i fideizm.

Podjęta przez Suchodolskiego analiza głęboko wpisanej w metodologię badań naukowych epistemologii w ujęciu Staszica mocno akcentowała fałszywość i szkodliwość wszystkich teorii poznania, utrzymujących, że rozum wydobywa wiedzę ze swojego wnętrza. Przy tej okazji Suchodolski przywołuje jeden z postulatów Staszica, brzmiący: „Niechajże więc rozum człek nie szuka w sobie; prawdziwy rozum zewnątrz jego się znajduje”. Epistemologia w ujęciu Staszica występuje, jak podkreśla Suchodolski, przeciwko skrajnemu empiryzmowi i apriorycznemu racjonalizmowi, podkreślając znaczenie danych zmysłowych oraz pracy rozumu, które wzajemnie się dopełniają. Zdaniem Suchodolskiego, prezentowana przez Staszica obiektywistyczno-realistyczna epistemologia ma historyczny charakter, a to z tej racji, że Staszic świadom był, iż ludzkie poznanie doskonali się w procesie historycznym, powoli i sukcesywnie przewyciężając

⁸ Por. *tamże*, s. 31.

⁹ Por. *tamże*, s. 55.

¹⁰ Por. *tamże*.

¹¹ Por. Suchodolski B., *Stanisław Staszic na tle epoki. Odbitka sprawozdania szkolnego I Gimnazjum Magistratu*, Warszawa 1926, s. 12.

¹² Por. Suchodolski B., *Przedmowa*, [w:] Staszic S., *Ród ludzki*, PWN, Warszawa 1959, s. IX.

swoje błędy¹³. Suchodolski silnie akcentuje również, że w swoim systemie Staszic daleki był od aplikowania na jego gruncie metafizyki zdążającej do badania „istoty rzeczy”. Jak mówi Suchodolski, „wyrzeczenie to nie było jednak agnostycyzmem naukowym przygotowującym teren dla fideistycznej spekulacji”, lecz wyrazem przekonania, że wszystko, co jest dla człowieka istotnym, może stać się przedmiotem jego empiryczno-racjonalnego poznania¹⁴.

W swojej ewaluacji naukowych osiągnięć Stanisława Staszica, a konkretnie w ocenie dotyczącej staszicowskiej koncepcji metodologii naukowej, Suchodolski podkreśla, że to właśnie „Staszic ukazał, jak należy uprawiać przyrodznawstwo, aby nie było ono tylko amatorskim rejestrowaniem faktów, ale analizą istotnych przyczyn i wykrywaniem praw rządzących rozwojem. Wskazał – jak mówi dalej autor – jak powinna być uprawiana wiedza historyczna, aby przestała być gromadzeniem powierzchownych opowieści o wojnach i o panujących, by stała się wiedzą wnikającą w społeczne życie ludzkości, odślaniającą prawa, które nim kierują, uświadamiającą przebyte fazy rozwoju”¹⁵.

Natalia Lietz

**Theoretical and Methodological Assumptions
of the Science Conception of Stanisław Staszic
in the Interpretation of Bogdan Suchodolski**

SUMMARY

A very significant role among scientific interests of Bogdan Suchodolski was played by his thought concerning life and output of Stanisław Staszic.

A subject matter of the article is focusing on analysis of the issue concerning fundamental theoretical assumptions of the science conception of Staszic in the interpretation of Suchodolski.

In his numerous writings Suchodolski concentrates on theoretical aspect of the science conception of Staszic very often, and, particularly, on the scientific methodology and its peculiarities. He is also interested in the epistemology, which to a high degree determines a nature of the research works that were taken up by Staszic.

Suchodolski pays much attention to the 'effective science conception' and role of the science in the strife for material and social progress.

¹³ Por. Suchodolski B., *Wstęp*, [w:] Staszic S., *O nauce...*, s. 56.

¹⁴ Por. Suchodolski B., *Wstęp*, [w:] Staszic S., *Pisma filozoficzne...*, s. XXII.

¹⁵ Suchodolski B., *Wstęp*, [w:] Staszic S., *O nauce...*, s. 85–86.